

Politički uzroci i posledice pada komunizma

Prof. dr RADOSLAV STOJANOVIĆ

U članku se izrazito kritički razmatra komunizam kao društveni i politički sistem i ukazuje na brojne posledice zbog kojih je moralo doći do njegovog pada u istočnoevropskim zemljama.

Autor smatra da je komunizam utopijska vizija u odnosu na savremenu stvarnost, jer svoje ideje ne zasniva na empirijskim činjenicama već na projekciji društva u budućnosti. Takođe, do pada komunizma došlo je i zbog toga što je on kao sistem uspostavljen suprotno pravilima organizacije sistema koji omogućava društveni progres.

Do pada komunizma došlo je zbog toga što je on kao sistem uspostavljen suprotno pravilima organizacije sistema koja u sadašnjem vremenu omogućuje društveni progres.

Kao sistem, komunizam uvećava entropiju, pa su njegove posledice pogubne za svako društvo u kojem se uspostavlja. Naime, ima u njemu više elemenata koji ga vode padu, a svi se jasno reflektuju na politički sistem komunističkih društava. Politika je proces u kojem vlast doprinosi društvenom progresu. Ako to ne čini, onda politika koči progres i uvećava entropiju. Zašto, dakle, komunizam uvećava entropiju?

TEORIJSKE HIPOTEZE

Sistemi koji deluju aktivno prema povratnoj sprezi mogu da ostvare progres jer su zasnovani na dvosmernom toku informacija. Količina informacija jeste mera organizovanosti ili dezorganizovanosti (entropije).¹ Sistemi kojima upravlja čovek moraju imati *centar odlučivanja* koji emituje i prima informacije. Preradom primljenih informacija on dopunjava i menja svoje odluke radi njihovog usavršavanja. Zbog toga,

¹ Norbert Wiener, *The Human use of human beings*, Sybernetic and Society, (in Serbo-croite) „Nolit“, Belgrad, 1964, str. 53–54.

sistem treba da bude *decentralizovan* kako bi dvosmerne informacije poticale iz blizine događanja. Najzad, svaki sistem mora da ima ugrađenu unutrašnju kontrolu koja proverava informacije. U društvenom sistemu takva kontrola se uspostavlja stvaranjem institucija koje obezbeđuju *odgovornost* na svim nivoima sistema – od vrha do dna, i obrnuto. U političkom sistemu odgovornost se uspostavlja stvaranjem institucija vlasti između kojih se uspostavlja ravnoteža nadležnosti, tako da jedna drugu kontrolišu: zakonodavna vlast kontroliše izvršnu vlast, sudska zakonodavnu, a sve zajedno su odgovorne biračkom telu, koje ih u određenim vremenskim razmacima kažnjava ili nagrađuje. Tako organizovan politički sistem postiže najbolje rezultate u društvenom razvoju savremene epohe.

Komunistički sistem ima centar odlučivanja, ali je ukinuo dvosmernu odgovornost, te ona postoji samo odozdo do vrha, koji ne odgovara nikome. To dovodi do potpune centralizacije sistema, čime se ukida i dvosmerni tok informacija. Tako se informacije od vrha pretvaraju u naredbe koje ne trpe korekciju, pošto se sprovode silom. Zbog toga informacije odozdo nisu informacije, već laži kojima se izražava poslušnost naredbama vrha.

PRAKSA KOMUNIZMA

Generalno, komunizam je utopijska vizija u odnosu na savremenu stvarnost i sadašnjeg čoveka. Zato je komunizam *vera*, jer svoje ideje ne zasniva na empirijskim činjenicama, već na projekciji društva u budućnosti. Komunisti (vernici), tamo gde su dolazili na vlast, nastojali su da svoju utopiju (veru) primene u stvarnosti. Kada su shvatili da to nije moguće primenili su silu, jer su smatrali da narod nije „svestan“ veličine njihove ideje. Kasnije, kada su shvatili da ta „nesvesnost“ suviše dugo traje, fabrikovali su „neprijatelje naroda“ u inače nesvesnom narodu.

Komunizam kao doktrina nije monolitan, pa postoje različita mišljenja i ideje kako može da bude ostvaren. Međutim, pošto je on samo utopija, gde god je došlo do primene tih različitih ideja u praksi sve su se pokazale neprimenjive.

Razni „trockizmi“, „lenjinizmi“, „staljinizmi“, „maoizmi“ itd. to najbolje potvrđuju. Iz svih tih „izama“ postalo je jasno da se sve one mogu primeniti samo silom. Onaj ko je stekao najveću moć silom guši sve ostale ideje i otpor svojoj sopstvenoj. Tako se stvara „monolitna ideologija“ koja, s jedne strane, stvara stanje surove borbe za vlast, a sa druge, totalno ograničavanje slobode stvaralaštva, pošto ono jedino može ugroziti monolitizam vladajuće ideologije i, prema tome, onoga koji na njoj drži svoju vlast. Kako je do toga došlo u praksi komunizma?

Politički gledano, ideologija je „skup ideja koji društvene grupe upotrebljavaju da po cenu istine opravdaju, odnosno diskredituju poredak društvene moći ili snage koje mu se suprotstavljaju“.² S obzirom na brojnost političkih pokreta, jasno je da njihove različite ideologije ne mogu biti ništa drugo do različite percepcije stvarnosti. Ako se bilo koja od njih proglasi jedinom istinom, ona ne može izbeći sudbinu pretvaranja u dogmu. Time i sama ideologija gubi svoje osnovno svojstvo – pluralizam srazmeran broju društvenih grupa i njihovih interesa. Primena dogmi zahteva veru ili nasilje. Međutim, može se verovati u ono što se ne može proveriti, a komunizam je pokazao u životu da mu se ne može verovati. Upotreba sile da bi se obezbedila vera stvara sloj ljudi koji silom raspolaže. On se sve više sužava, tako da se vlast prenosi na vladajuću manjinu, koja može vladati samo ako nametne svoju ideologiju kao jedinu istinu. Da bi to postigla ona mora ugušiti kulturno stvaralaštvo koje je jedino u stanju da se kritički odnosi prema stvarnosti i da je menja.

Proces dogmatizacije komunističke ideologije tekao je postepeno posle oktobarske revolucije u Rusiji. Počeci tog procesa mogu se naći u nekim Lenjinovim političkim akcijama, naročito u njegovom raspuštanju Ustavotvorne skupštine 1918. i ukidanju frakcija unutar Komunističke partije 1921. godine. Pošto su boljševici dobili samo 25 odsto glasova za Ustavotvornu skupštinu, Lenjin je raspustio oružanom silom. Time je ukinuo kontrolu izvršne vlasti.³ Zatim, na 10. kongresu

² Svetozar Stojanović, *Od marksizma do ideologije realnog socijalizma*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1986. str. 74.

³ See, D. Mackenzie, and M. W. Curan, *A History of Russia and the Soviet Union*, Homewood: The Dorsey Press 1977, str. 470.

KPSS, na Lenjiovu inicijativu, zabranjene su sve frakcije unutar Partije, čime je ustoličen princip „monolitnog jedinstva“.⁴

Proces monolitizma u ideologiji nije bio završen 1921. godine ukidanjem frakcija u Komunističkoj partiji. Velika imena marksističke teorije u vođstvu sovjetske vlade – Trocki, Buharin, Zinovjev, Plehanov, još uvek su posedovali dovoljno moći da bi im bilo ko. mogao nametnuti dogme. Međutim, posle smrti Lenjina, s postepenim učvršćenjem Staljinova na vlasti, u njegovim rukama se steklo dovoljno moći da uspešno likvidira sve one koji su njegovim dogmama suprotstavljali drugačije mišljenje. Samo Staljinova misao suvereno određuje celokupan život bez obzira na to koliko su te misli bile u koliziji sa stvarnošću. Tako je bilo sasvim normalno da Staljinova „nauka“ proglasi Ajnštajnovu teoriju relativiteta za „antimarksističku, buržoasku podvalu“, a Kibernetiku N. Wienera „imperijalističkom zaverom“, koja će, naravno, „propasti pre imperijalizma“. Takav odnos prema stvaralaštvu doveo je nauku u SSSR-u, naročito društvene nauke, do stagnacije i ozbiljnog zaostajanja. Tako je na 22. kongresu KPSS (1962) rečeno da se u SSSR-u „decenijama već nije pojavilo koliko toliko značajnije delo iz političke ekonomije, filozofije, istorije...“⁵ Taj zaključak, naravno, nije pratilo objašnjenje za takvo katastrofalno stanje u društvenim naukama. Jednostavno, nemoguće je bilo reći da je uzrok u tome što monolitna ideologija određuje ljudima šta će misliti. Umesto objašnjenja, ministar kulture Furceva, na istom kongresu, rekla je da „Partija smatra kulturne radnike, književnike, umetnike... svojim vernim pomoćnicima...“⁶ To ne može ništa drugo da znači do to da svi stvaraoci moraju slediti ono što Partija određuje, pošto je ona „rukovođaća snaga društva“. Ako neko drugi određuje šta i kako će se stvarati, stvaraoci su nepotrebni. Kako to, na sreću, ne može biti, Partija može nasiljem da dokaže da je ona jedini stvaralac. A nasilje i stvaralaštvo ne idu zajedno, jer su sloboda i stvaralaštvo osnovne ljudske osobine. Komunistam se tako suprotstavio osnovnim ljudskim osobinama, te je i zbog toga sasvim izvesno utopijski koncept.

⁴ Božidar Jakšić, *Svest socijalnog protesta*, IICSSO Srbije, Beograd, 1986, str. 46.

⁵ XXII Sjezd KPSS, Moskva, G. I. P. L. 1962, Vol. II, str. 182.

⁶ Isto, str. 268.

Politička vlast je decenijama omogućavala opstanak komunističkog sistema jer, ma kako da su njegovi ideološki stavovi bivali suprotni stvarnosti, suverena volja vrha vlasti određuje prema njima celokupan život društva – od ekonomije i medicine do umetnosti. Pošto je u takvom sistemu bitna volja „suverena“, nesaglasnost ideologije sa stvarnošću može da bude i namerna, a ne samo proizvod indoktrinirane svesti (vere). Tako je, sasvim sigurno, često namerno iskrivljavana stvarnost da bi se opravdala vladavina vrhovnog suverena. Svima je u SSSR-u na vlasti bilo jasno da Lisenko ne govori istinu kada saopštava rezultate svojih bioloških eksperimenata. Međutim, njegove naučne metode je priznavao Staljin, te su ostali naučnici, koji su se suprotstavljali lažima, završili u Gulagu. Da bi sve te laži mogle opstati, bilo je neophodno da se spreči protok informacija. Da bi se sprečilo sticanje svesti o sebi i društvu, bilo je neophodno da se kultura stavi pod kontrolu vladajuće dogme. Tako je i u ostalim komunističkim sistemima, koji su, manje ili više, verna kopija sovjetskog sistema, došlo do *rasprošvešćivanja*, kako je to nazvala A. Heler: „Ako prosvetećenost zahteva razmišljanje pre delanja... rasprošvećenost zahteva da se nikad ne razmišlja, već da se nepokolebljivo sluša Partija. Prosvetećenost ističe ličnu odgovornost, rasprošvećenje to zamenjuje pukom poslušnošću. Rasprošvećenje oslobađa čoveka od moralne, intelektualne i političke slobode“.⁷

POLITIČKE POSLEDICE

Istorijski je potvrđeno da se vladavina pomoću ekskluzivnog prava na definisanje dogmi ideologije ili religije pretvara u vlast manjine. Da bi vlast manjine mogla opstati, javno komuniciranje među ljudima mora biti ugušeno, jer se „ukidanjem“ javnosti ograničava stvaralaštvo izvan propisanih dogmi. Ograničenje stvaralaštva putem vlasti vodi ka zaostajanju društva. Vlast postaje osnovna vrednost, te se ceo život određuje prema njoj, a ona se ne dovodi u pitanje zbog neuspeha u društvenom razvoju države kojom vlada. Što je

⁷ F. Feher, A. Heler, D. Markuž, *Diktatura nad potrebama*, „Pečat“, Beograd, 1983, str. 280–281.

veća moć vladajuće manjine, njena odgovornost je manja. Što je odgovornost manja, veća je uloga sile u političkom sistemu. Tako se uspostavlja odgovornost samo prema vrhu vlasti, dok se na svakoj lestvici hijerarhije vlasti uvodi odgovornost samo prema vrhu. Vrh vlasti nikome ne odgovara. Sve to je moguće samo ako se ukine javnost, koja može postaviti pitanje odgovornosti vlasti u političkom sistemu u kojem ne postoje institucije koje je garantuju. Nepostojanje javnosti proizvodi unutar vladajuće manjine neprekidnu surovu borbu za vlast na svim nivoima. Ta borba multiplikuje nasilje koje nemilosrdno primenjuje pobeđnička grupa.

Takva struktura političkog sistema komunizma omogućavala je da se na svim nivoima sistema čine greške od vitalnog značaja za razvoj društva. Niko nije odgovarao za pogrešne investicije, za rasipanje narodnog bogatstva, za razaranje kulture, zločine prema stanovništvu itd. Odgovornost je postojala samo za nepoštovanje dogmi („partijske linije“) koje emituje vrh. Jedino njihovo nepoštovanje moglo je ugroziti vlast vrha. U Jugoslaviji nijedan direktor nije odgovarao zato što je upropastio svoje preduzeće, ali je bio smenjen ako je bio protiv „linije partije“ čak i ako je dobro vodio preduzeće. Kad je Jugoslavija ušla u tešku ekonomsku krizu početkom osamdesetih godina, zbog obaveze vraćanja velikih dugova inostranstvu, niko nije znao koliko iznosi taj dug, ko se zaduživao i kako je novac utrošen. Niko nije odgovarao mada se zna da je skoro polovina (oko deset milijardi dolara) pogrešno investirana u gradnju nerentabilnih fabrika.

Bez odgovornosti ne može biti morala. Moral je svakako najznačajnija inhibicija destruktivnom ponašanju čoveka. Čovek je s razvojem sposobnosti apstraktnog mišljenja stekao osećanje odgovornosti, iz kojeg je proizišao moral. Mada su moral i odgovornost sastavni deo ljudske ličnosti, u društvenom životu su neophodne institucije i mehanizmi protiv nemoralnog ponašanja ljudi. U političkom sistemu moral je često u obrnutoj srazmeri sa političkom moći: što je veća i neograničenija moć, to je manje poštovanje moralnih pravila. Apsolutna vlast je potpuno oslobođena moralnih ograničenja. Da bi pravni sistem mogao delovati, neophodne su institucije koje će povezati moral i odgovornost tako da sila, kojom vlast raspolaže, može biti primenjena samo kao krajnje sredstvo, i to po odluci iza koje stoji odgovornost odlučilaca.

Komunistički politički sistemi su upravo zasnovani tako da u njima nema ni javnosti, ni odgovornosti, ni morala. To je dovelo do *dezorganizacije* (entropije) sistema. On je prestao da funkcioniše, te su komunistička društva počela da se urušavaju. Međutim, pošto je nemoguće potpuno zarobiti ljudsku misao, obespravljena većina u komunističkim zemljama postepeno je stvarala subkulturu, koja je rađala, prvo, alternativnu misao, a zatim i alternativne političke pokrete. Tako je u podzemlju komunističkog sistema stvarana opozicija koja ga je postepeno razjedala. Ona je u nekim zemljama prerasla u organizovane pokrete (Poljska), a u nekima je inteligencija gotovo u celini stvorila opozicioni front protiv vlasti. Ekonomski kolaps komunističkog sistema oslabio je snagu vlasti, te je ona prinuđena da se reformiše. Međutim, kako je rekao A. de Toqueville, najopasniji trenutak za jednu lošu vlast nastaje kada ona sama pokuša da se reformiše.

Od samog početka komunističke zemlje su često pokušavale da reformama održe sistem. Komunističke partije na vlasti nisu, međutim, nikada prihvatale mogućnost da one reformama izgube vlast. Da bi opravdale svoju stalnu surovu borbu za vlast, za svoj cilj su proglasile odumiranje države. Da bi taj cilj ostvarile stalno su jačale svoju vlast. Njihova vlast, zasnovana isključivo na sili, povećavala je neprekidno entropiju. Time su uspele da dovedu do odumiranja komunizma, dok država i dalje nastavlja da živi.

Mihail Gorbačov je prvi komunistički vladalac koji je shvatio da reforme u toku razvoja komunizma nisu uspele upravo zbog toga što neodgovorna vlast nije bila zamenjena odgovornom, demokratskom vlašću. To je moguće postići samo ako postoji slobodna javnost i ako se u političkom sistemu stvore institucije demokratske vlasti. U knjizi *Pereštrojka* M. Gorbačov kaže: „Sada već znamo da smo mogli izbeći mnoge teškoće da se u nas demokratski proces razvijao normalno“.⁸ Međutim, ako se uvede demokratija, odgovorna vlada i slobodna javnost, komunizam ne može opstati jer je utopijska vizija, a utopije se bez nasilja ne mogu u praksi sprovesti. U praksi transformisanja komunističkog sistema u svim zemljama u kojima je on do sada bio uspostavljen tek predstoje ogromne teškoće i potresi jer je veoma teško

⁸ M. Gorbačov, *Pereštrojka*, „Kultura“, Beograd, 1986, str. 26.

promeniti osnovu na kojoj on počiva. Tu je, prvo, problem državne (društvene) svojine. Kako promeniti karakter te svojine koja stvara parazitsku ekonomiju? U komunističkim zemljama nema dovoljno kapitala da bi građani mogli da otkupe tu svojinu i tako je pretvore u privatnu. Ako bi sva ta imovina ostala u vlasništvu države, ma kako ona demokratska bila, postojaće opasnost od devijacija demokratskih institucija pod pritiskom velikog bogatstva, kojim će, praktično, raspolagati oni koji su na vlasti. Ako se tome doda nedostatak političke kulture, teško razoren moral i ponašanje ljudi nasleđeni iz takvog sistema, jasno je da će transformacija komunizma u slobodna društva biti duži proces nego što misle svi oni koji žive u tim zemljama.

CIVILIZACIJSKO REŠENJE

Uspostavljanje komunizma u delu evropskih zemalja značilo je izdvajanje tih zemalja iz evropske civilizacije. Autentična evropska civilizacija nastaje sa rušenjem hrišćanskog dogmatizma u renesansi. Sasvim je jasno da u uslovima u kojima su ljudi spaljivani zbog naučnih otkrića industrijska tehnologija ne bi mogla da nastane. Upravo je ta tehnologija postala osnova savremene evropske civilizacije, u kojoj je nastao i politički sistem parlamentarne demokratije, bez koje se ne bi mogao razviti ekonomski sistem (slobodno preduzetništvo i tržište). Nije ekonomska razvijenost proizvela demokratski sistem vlasti, već je takva vlast omogućila ekonomski razvoj. Engleska je uvela parlamentarnu demokratiju krajem 17. veka da bi krajem 18. veka u njoj izbila industrijska revolucija. Amerika je krajem 18. veka uvela demokratiju, što je tu zemlju od nerazvijene kolonije uzdiglo, za jedan vek, među najrazvijenije zemlje. Rusija je 1913. godine zauzimala peto mesto u svetskoj industrijskoj proizvodnji, davala je polovinu svetskog eksporta žita i, uz velika prirodna bogatstva, za sedamdeset godina komunizma stigla do gladi, što je najniža tačka do koje jedan društveni sistem može dospeti.

Svaka civilizacija se odlikuje svojom tehnologijom i institucijama koje doprinose njenom razvoju. Evropska civilizacija je uspela da razvije te institucije, što joj je omogućilo razvoj

i usavršavanje tehnologije. Treća tehnološka revolucija se, naravno, desila u njenoj civilizaciji. Ona je pvela u posleindustrijsko društvo, dok su se komunistička društva još uvek batrgala sa industrijalizacijom i elektrifikacijom. Tako je nastao veliki jaz, koji se više nije mogao „nasipati“ kvantitativnim povećanjem industrijske proizvodnje bez profita. Treća tehnološka revolucija je omogućila profite 60–70 odsto, dok je klasična industrija i dalje davala 10–12 odsto profita. Propast društava sa klasičnom industrijskom tehnologijom bio je neminovan. Proizvoditi da bi se gubilo više se nije moglo. Opšte siromaštvo i beda su zakucali na vrata komunističkih zemalja. Socijalna nestabilnost ruši njihove institucije. Sila više ne pomaže, jer su i njene institucije „zardale“ zbog slabog „maziva“. Dijagnoza je brzo uspostavljena u gotovo svim komunističkim zemljama. I strukture vlasti i opozicija potpuno su se složile da je demokratija uslov za izlazak iz stagnacije, zaostajanja i propadanja, odnosno za povratak evropskoj civilizaciji iz koje se silom izišlo oktobra 1917. godine. Logika je jasna: da bi se napredovalo moraju se prihvatiti tehnologija i institucije civilizacije koja napreduje. Međutim, to se ne može ostvariti lako i brzo kako je u početku očekivano.

Ekonomsko siromaštvo otežava uvođenje novih tehnologija. Društvena struktura zasnovana na državnoj svojini najvećeg dela narodnog bogatstva održava se upornije od nastojanja da se ona promeni. Politička vlast ima još uvek neuporedivo veću moć od drugih društvenih snaga. Vlast daje mogućnost potpune društvene kontrole jer raspolaže društvenim bogatstvom. Srušiti državnu (društvenu) svojinu tako da se njenim rušenjem društvena moć raspodeli na više polova između kojih bi se uspostavljala ravnoteža jeste težak i dug proces. To samo znači da će proces civilizacijskog uklapanja bivših komunističkih društava biti težak i dug.

Komunistički sistem, s obzirom na to da je proizveo siromaštvo, ostavlja za sobom veoma oštre sukobe između ljudi i kolektiviteta. U svakom siromašnom društvu pojedinci se bogate nepravdom i zločinom. Kolektiviteti, slojevi ili etničke grupe čvršće se povezuju i oštrije antagonizuju. Kolektivna odbrana i napad protiv nepravde uvek su uspešniji od individualne. Mafijaško, esnafsko i etničko grupisanje radi uspešnije borbe protiv siromaštva nužno vodi sukobima sa

sličnim grupama. Sva ta grupisanja su sada jasno vidljiva u bivšim komunističkim zemljama. Jedno od njih, etničko grupisanje, sada najozbiljnije pretilo da razori društvenu strukturu mnogih od tih zemalja. Oružani sukobi i intervencije su već „na dnevnom redu“ u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu. Takvi sukobi samo usporavaju društvene transformacije tih zemalja. Osim toga, oni mogu da izazovu poremećaje i u celom civilizacijskom krugu, a ne samo na istoku Evrope. Naime, svako rušenje izaziva sebične posmatrača da od njega prigrabe neku korist za sebe.

Takva sebičnost nije nepoznata u odnosima naroda i država. To je opasnost koja se nadvija ne samo nad povratnicima u Evropi već i nad jezgrom te civilizacije – Zapadnom Evropom i Amerikom. Povratak u evropsku civilizaciju nije moguć ako jezgro te civilizacije ne pruža ruku povratnicima. Ta ruka *ne sme* da traži pristanak na uslove koje će prihvatiti kao i svaki davljenik pred davljenjem. Međutim, kad davljenik oživi, on neće zaboraviti mržnju koju je osetio u tim trenucima prema nehumanom spasiocu. Sebičnost spasioca ne spasava, već stvara želju za osvetom. Osveta nije spasenje, već lanac zla koji se teško prekida.

Bivše komunističke zemlje ne mogu same rešiti svoje siromaštvo, glad, socijalne napetosti i etničke sukobe. Sve ih to može samo razoriti ako ostanu same i napuštene. Zapad je svestan toga i spreman je da pruži ruku. Međutim, ruka se pruža uz prethodne uslove. Glavni uslov je uspostavljanje demokratije, što je pogubna igra. *Demokratski sistem se ne može uspostaviti bez privatnog preduzetništva i tržišta.* Ni jedno, ni drugo ne može da se razvije ako vlast, putem raspolaganja državnom svojinom, drži narodno bogatstvo u svojim rukama. Državna svojina se ne može ukinuti bez svežeg kapitala, koji bi pomogao da se ta svojina transformiše i, uporedo s tim, omogućio razvoj privatnog preduzetništva. *Zbog toga je ekonomska pomoć Zapada neophodna kao preduslov za demokratsku transformaciju.* Razumljivo, pomoć mora biti dobro proračunata da bi efikasno postigla ciljeve. S druge strane, politička vlast u bivšim komunističkim zemljama mora biti lišena strukturne opterećenosti nomenklaturom koja izaziva negativnu selekciju. Drugim rečima, mora se sistemski stvoriti forma demokratije koja bi se sadržinski transformisala

uz temeljno i studiozno ukidanje državne svojine i svega što ona proizvodi: skupe države, represivnog finansijskog sistema, društvenih privilegija, političkih neravnopravnosti subjekata političkog sistema i drugo.

Ukoliko Zapad ne pristupi ozbiljnom preispitivanju svoje dosadašnje politike prema istoku Evrope, opasnost će zapretiti celoj evropskoj civilizaciji. Nju će razjedati sukobi, dok će se jezgro te civilizacije preseliti u Aziju, gde su do sada njene „filijale“ pokazale spremnost i ambiciju da to i postanu.

РЕЗЮМЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ ПАДЕНИЯ
КОММУНИЗМА

В статье сугубо критически рассматривается коммунизм, как общественная и политическая система и указывается на многочисленные последствия, вызвавшие его падение в восточноевропейских странах.

Автор считает, что коммунизм является утопическим видением по отношению к современной действительности, ибо свои идеи не основывает на проекции общества в будущем. Также, падения коммунизма произошло и по причине того, что он как система восстанавливался в противоположности с правилами организации системы, обеспечивающей общественный прогресс.

SUMMARY

POLITICAL CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE FALL
OF COMMUNISM

The author critically considers communism as a social and political system and draws attention to its numerous consequences that were bound to lead to its decline and fall in the East-European countries. He states his view that communism is a utopian vision when compared with the present reality because it bases its ideas not on empirical facts but on a projection of society in future. The fall of communism ensued also because it was established as a system contrary to such rules of organization of society that make its progress possible.

RESUME

LES FAITS ET LES CONSEQUENCES DE LA CHUTE
DU COMMUNISME

Dans cet article on étudie d'une façon critique le communisme comme le système social et politique et on montre et souligne les conséquences nombreuses qui provoquaient sa chute dans les pays de l'Est de l'Europe.

L'auteur estime que le communisme est une vision utopique par rapport à la réalité contemporaine, car ses idées ne se font pas sur les faits empiriques mais sur une projection future de la société. La chute du communisme est provoqué aussi par le fait que son organisation comme système a été mise au point contrairement aux processus possibles du progrès social.